

О.С. Радул,
канд. пед. наук,
доцент,
Кіровоградський
державний педагогічний
університет
ім.В.В.Виниченка

ВНЕСОК КИРИЛА ТУРОВСЬКОГО В РОЗВИТОК ДАВНЬОРУСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглядається вклад видатного мислителя XII ст. Кирила Туровського у розвиток вітчизняної педагогічної думки. Аналізуються його погляди на людину, її розумові сили, моральність.

В статье рассматривается вклад выдающегося мыслителя XII века Кирилла Туровского в развитие отечественной педагогической мысли. Анализируются его взгляды на человека, его умственные силы, моральность.

It is examined the contribution of Kyrylo Turovskiy, an outstanding thinker of the XII -th century, into the development of native mother country pedagogical science. Tyrovskiy's thoughts about a man in general, his mental and moral abilities are analyzed as well in this article.

За часів Давньої Русі почався поділ педагогічної культури на два напрями. Один з них представляв народні педагогічні ідеї, якими були пройняті фольклор, обрядовість, звичаї, традиції. Інший напрям – офіційний, пов'язаний з ідеологічним обґрунтуванням нових суспільних факторів, визначенням їх змісту, мети, завдань і методів впливу на підростаюче покоління. Оскільки давньоруська педагогіка не виділилася в самостійну галузь знань, педагогічні ідеї (цілі виховання, виховний ідеал, завдання, характер і зміст навчання, виховання) можна знайти в різноманітних письмових пам'ятках.

До непересічних постатей, чії праці репрезентували, зокрема, й офіційну педагогічну думку належав церковний діяч, проповідник Кирило Туровський (між 1130-1134 – бл. 1182), якого вважають найвидатнішим мислителем і письменником Давньої Русі. Ні за обсягом залишеного літературного спадку, ні за популярністю й авторитетом йому не було рівних серед сучасників. Його проповіді, слова, промови є вершиною урочистого красномовства. Не випадково Кирила згодом після смерті називали “другим Златоустом”.

Дослідженням творчої спадщини Кирила Туровського займалися і філософи, і філологи, і педагоги, оскільки в центрі уваги мислителя знаходилися людина, її розумові сили, моральність.

Кирило Туровський добре знав грецьку мову, візантійські джерела і використовував літературні традиції Іоанна Златоуста, Григорія Назіанзіна, Єпифанія Кипрського, Симеона Логофета, Тита Бострийського. Проте компілятором не був; він наслідував досконалі зразки, як того вимагав літературний етикет середньовіччя, але сам піднімався до їх рівня, надаючи особливого значення літературній досконалості своїх творів. Слова Кирила вирізняються продуманістю композиції, умілим введенням елементів живого діалогу, великою кількістю риторичних прийомів.

Творча спадщина Кирила Туровського складається з оригінальних творів ораторської культової прози, повчань, послань, притч, канонів, які користувалися великою повагою на Русі. Серед них "Притча про людську душу і тіло", "Сказання про іноцький чин", "Слово про Хомину неділю", "Слово і похвала святим отцям Нікейського собору", "Слово про премудрість". Його твори увійшли в збірники "Златоуст", "Торжественник", що призначалися для святкового читання і складені із праць найушлавленіших візантійських авторів, батьків православної церкви. Із покоління в покоління вони ретельно читалися, переписувалися, включалися до складу різних збірок та служили зразками для учнів вищих шкіл при складанні промов. З появою книгодрукування почали з'являтися і його друковані твори.

Про життя Кирила Туровського відомо небагато. Все життя прожив у Турові, невеличкому місті на Прип'яті, центрі Турово-Пінського князівства. Виріс у заможній родині, отримав прекрасну на той час освіту, і з невідомої нам причини пішов у монастир, прийняв постриг. Проте монастирське життя не задовольнило Кирила, і він залишив обитель та усамітнися "в стовп" – невелику відокремлену башту, де проводив час у роздумах і займався літературною діяльністю.

Через деякий час (до 1169 року) з ініціативи туровського князя Юрія Ярославича та підтримки народу, став єпископом Турова й одразу опинився в гущі гострої політичної боротьби. Час життя Кирила припав на епоху різкого послаблення значення Києва, феодалізації великокнязівської влади. Русь остаточно розпалася на ряд князівств, кількість яких безперервно збільшувалась. Все тривалішими ставали князівські усобиці.

Володимиро-Суздальський князь Андрій Юрійович Боголюбський у боротьбі з Києвом прагнув будь-якими засобами звеличити новий політичний і культурний центр Русі – Володимир.

Церковні стосунки тісно переплелися із політичними. Союзником Андрія був Феодор, який став близько 1164 року ростовським єпископом, витіснивши свого попередника грека Леона. Феодор не був монахом, а це означало, що формально він не мав жодних прав на єпископську кафедру. Підтримував його тільки Андрій Боголюбський, який прагнув створити незалежну від Києва Володимирську митрополію.

Київський митрополит – грек Костянтин (і відповідно візантійський патріарх) не визнав Феодора. Між ними виник гострий конфлікт, у результаті якого Феодор зачинив усі володимирські церкви, включаючи Успенський собор, і припинив богослужіння, – такого на Русі ще не було. Цей крок привів до сварки з колишнім співником Андрієм Боголюбським: князь заарештовує Феодора і відправляє його в Київ, на митрополичий суд.

Одна з головних праць Кирила Туровського – “Притча про душу і тіло” (або інакше “Слово про сліпця і хромця”) присвячена цим подіям. Це памфлет проти Феодора та Андрія. В основу повісті, як вважають учені, покладено оповідання про сліпця і хромця із Вавілонського Талмуда (“Бесіда імператора Антоніна з раввіном”).

Сліпець – алегорія душі, а хROMEць – тіла. Об’єднавшись разом, вони здійснюють злочин – розкрадають виноградник, який їм доручено стерегти. “Вертоград”, обнесений стіною, – це символ упорядкованого людського буття, огороженого твердими моральними настановами. Господар виноградника – Творець, що доручив стерегти його. Душа і тіло, які порушили закон, суворо караються за свій злочин. В образі хромця виведений Андрій Боголюбський (він дійсно був кульгавим), в образі “сліпця” – Феодор.

Хоча об’єктивно політика Андрія і Феодора була спрямована на більшу незалежність руської церкви від Візантії, суть конфлікту полягала, в першу чергу, не в боротьбі Володимира з Києвом, а у праві Русі на власну церковну ієрархію. У всякому випадку “справа Федорця” безперечно нагадувала недавню історію з Климентом Смолятичем (Климент Смолятич – представник так званої „руської партії”, яка боролася із засиллям в руській церкві грецьких ієрархів, за підтримки князя Ізяслава Мстиславича з 1147 по 1154 рік був другим (після Іларіона) київським митрополитом із русичів).

Головна думка Кирила Туровського, виражена в цьому творі, – єдність Русі, єдність церкви не повинна будуватися на

обмані та злочині, не можна безкарно творити зло навіть з добрих міркувань. Політичні події для єпископа Туровського були лише приводом для роздумів про смисл людського буття, про відповідальність людини перед Богом, про покарання за гріхи, про моральність людських вчинків. Так що, втративши згодом свою початкову актуальність, "Притча" залишилася в давньоруській літературі неперевершеною пам'яткою давньоруської літератури.

Погляди Кирила Туровського не були сталими, а змінювалися протягом різних періодів його життєдіяльності. В монастирський період для Кирила взагалі не існувало проблеми пізнання, осягнення божественної істини: вона дана споконвічно в одкровенні, викладена в священному писанні. На цьому етапі не розум, а віра визначала його погляди. Під час затворництва він виступав із виправданням чернецтва, яке вимагало покори й звільнення людини від страждань і гріховності. Однак і тоді в нього простежується певний відхід від ортодоксального християнства, що відбивалося в назві ним Христа людиною не за образом, а за притчею. Таке визначення Христа стало основою для осудження Кирилом церковного стяжательства, рішучої відмови від практики "ісхіщення маєстності", суворой критики духовенства за прагнення до влади, критичного ставлення до церковної ієрархії, тобто знову моральні риси людини висувуються автором на перший план.

Другий етап життя Кирила почався з обранням його в єпископи міста Турова. Пастирська діяльність дещо пом'якшила його чернечий аскетизм, сприяла виробленню інших світоглядних орієнтирів. Новими в його переконаннях стають, насамперед, пошуки моральних критеріїв життєдіяльності людини, можливостей пізнання світу людиною, місця людини в світі.

У Кирила в нерозривній єдності існують високий та життєвий плани, відображаючи споконвічну боротьбу добра і зла. На антитезі – добро і зло – він розробив систему морального виховання, основними положеннями якої є такі: людина не народжується ні доброю, ні злою; тією чи іншою вона стає завдяки наявності в її душі добрих або злих начал, які переважають в її життєвих діяннях; людині властива сила волі, і, дотримуючись вимог християнської моралі, вона може здійснювати добрі вчинки; моральна поведінка залежить від розуму особистості.

Автор твердо переконаний у тому, що все необхідне для себе людина може взяти із Святого Письма, він водночас стверджує, що не все в ньому явне і не так просто дійти до істинного розуміння

суті. Слідом за Климентом Смолятичем Кирило звертається до розуму. З погляду Кирила Туровського, сприйняття світу, любов до нього відповідають Божому промислу, впливають з нього. Духовне, розумне переважає над тілесним, чуттєвим. У “Притчі про білоризця-людину” в алегоричній формі зображені: місто – тіло, люди в ньому – органи чуття (слух, зір, нюх, смак, дотик), царь же – розум, що володіє всім тілом. Внутрішнє, породжене розумом, багатше і глибше за чуттєве. Розум керує чуттями, використовує їх. Таким чином, процес пізнання здійснюється співвідношенням раціонального і чуттєвого.

Розум здатний до розвитку за допомогою усвідомленого читання книг. Так, у “Притчі про людську душу і тіло” Кирило пише: “Хорошо же, братья, и очень полезно понимать нам Святого писания смысл: это и душу делает целомудренной, и на смирение направляет ум, и сердце на стремление к добродетели изостряет, и самого человека делает благодарным, и на небеса к Божиим заветам мысль устремляет, и к духовным трудам тело укрепляет, и пренебрежение к этой земной жизни, и богатству, и славе дает, и все житейского мира печали отводит... Давайте не просто проговорим языком, написанное произнося, но, с рассуждением вчитавшись, постараемся делом исполнить это. Ибо сладко – медвяный сот, и хорошо – сахар, обоих же лучше книжное знание: потому что оно – сокровище вечной жизни” [3, с.193].

Кирило Туровський наголошує, що розум потребує суворого контролю, свідомого керівництва, відданий же самому собі, він легко забуває про “розум істинний”, про Бога і покоряється “чувственими удами”. Щоб позбавитися гріха, розум треба доповнити вірою. Віра повинна передувати розуму, спрямовувати його пошуки. В положеннях віри є таємниця, яку пізнати абсолютно неможливо. Але в багатьох випадках вона неодмінно вимагає пояснень. Для цього існує лише один засіб – розум, який набувається природними зусиллями самої особистості й найбільш спроможний наблизитися до пізнання Бога. Необхідно лише, щоб йому була визначена істинна мета, заснована на вірі. Розум спроможний рухатися в протилежних напрямках, віра утримує його в певних межах.

Отже, філософський принцип Кирила Туровського “пізнавай віруючи”, або, інакше, “віруй і пізнай”, зміцнював ідею виправдання віросповідальних формул засобами логіки, раціонального мислення. У цьому відношенні позиція туровського єпископа в загальних рисах

збігалася з позицією Климента Смолятича: обидва, раціоналізуючи богослів'я, однаково прагнули захистити розум, відстояти його право на осягнення істини.

Людина розумна повинна поширювати знання серед інших. У "Притчі про людську душу і тіло" читаємо: "...нашедший сокровище священных книг, ...ум истинный, размышляющий, – уже не себе одному на спасение, но и многим другим, внимающим ему. Сюда же подходит и евангельская притча, говорящая: "Всякий книжник, познавший царство небесное, подобен мужу домовитому, который из сокровищ своих раздаёт и старое и новое"; если же от тщеславия, большим угождая, малыми пренебрегает, дерзко скрывает серебро господина, не пустив его в оборот при жизни, чтобы удвоить царское серебро – человеческие души, то, узря горделивый его ум, возьмет Господь от него свой талант... Если же мира сего властелины и в житейских делах погрязшие люди усердно требуют книжного знания, насколько больше следует нам учиться у них и всем сердцем в него погрузиться..." [3, с.193 – 194].

Основна тема Кирила Туровського, що виділяє його серед давньоруських мислителів, це проблема людини. Він виступав з позицій послідовного антропоцентризму: людина – центр Всесвіту, "вінець творіння". Використовуючи евангельські тексти, Кирило прагнув дати картину причетності Бога до світського життя, його служіння людству, показати, що створення світу Богом і саме вселюднення Бога здійснюється задля людини. Суть "Притчі про людську душу і тіло" сам Кирило пояснює так: "Человек домовитый – Бог Отец, творец всех. Его же сын доброго рода – Господь наш Иисус Христос. А виноградник – это земля и мир. А оплот виноградника – закон Божий и заповеди. Слуги же, сущие с ним, – ангелы. Хромец – это тело человека. А слепец – душа его. А что их посадил у ворот – это значит, что он отдал во власть человека всю землю, дав ему закон и заповеди" [3, с.202].

Аналогічну думку Кирило висловлює у "Слові про розслабленого": "...кто другой вернее меня служит тебе? Тебе всю тварь в услужение создал. Небо и земля тебе служат: то влагой, а эта плодами. Ради тебя солнце светит и греет, и луна с звездами ночь освещает! Для тебя облака дождем землю напояют, и земля в службу тебе возвращает всякую траву семенную и дерево плодовитое! Ради тебя реки приносят рыбу, а пустыни питают зверей!" [3, с.211].

В усіх своїх творах видатний мислитель Давньої Русі звертався до людини взагалі, до душі і совісті кожного. Високо

підносячи людину, Кирило Туровський своїми "словами" і "повчаннями" конкретизував релігійно-моральну програму формування особистості.

Список використаних джерел

1. Громов М.Н. Русская философская мысль X – XVII веков: учеб. пособие / М.Н.Громов, Н.С.Козлов – М.: МГУ, 1990.
2. Замалеєв А.Ф. Мыслители Киевской Руси / А.Ф.Замалеєв, В.А.Зоц. – Изд. 2-е. – К.: Вища школа, 1987.
3. Златоструй. Древняя Русь. X – XIII вв. [сост., авторский текст, коммент. А.Г.Кузьмин, А.Ю.Карпов]. – М.: Молодая гвардия, 1990.
4. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси / [редколегія: М.Д.Ярмаченко, Н.П.Калениченко, С.У.Гончаренко та ін.]. – К.: Рад. шк., 1991. – С.27-30.
5. Огородник І.В. Українська філософія в іменах: [навч. посібник] / І.В.Огородник, М.Ю.Русин. – К.: Либідь, 1997. – С. 110-112.
6. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. С древнейших времен до конца XVIII в. / [отв. ред. Э.Д.Днепров]. – М.: Педагогика, 1989.
7. Словарь книжников и книжностей Древней Руси. – Вып. I (XI – первая половина XIV в.). – Л.: Наука, 1987. – С. 217-221.
8. Философская мысль восточных славян. Библиографический словарь / [Огородник И.В., Огородник В.В., Русин М.Ю., Диденко В.Ф.]. – К.: Парламентское издание, 1999. – С. 134-135.
9. Шохин К.В. Очерк истории развития эстетической мысли в России (Древнерусская эстетика XI – XVII веков) / Шохин К.В. – М.: Высшая школа, 1963.

*О.О.Сорокіна,
аспірант,
Криворізький ДПУ*

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядаються різні функції педагога та подається модель формування функціональної компетенції.

В статье рассматриваются различные функции педагога и дается модель формирования функциональной компетенции.

In this article different functions of a teacher are described and the model of formation of the functional competence is given.